

De keuze van Remke Kruk

Eva van den Broek

De Academische Boekengids 57, juli 2006, pp. 18-19.

In ieder nummer van *De Academische Boekengids* vertelt een wetenschapper over de boeken die een inspiratie vormden in leven, opleiding of onderzoek.

Remke Kruk (1942) is hoogleraar Arabische taal en cultuur aan de Universiteit Leiden. Haar interesses liggen op het gebied van Arabische filosofie en 'populair-wetenschappelijke werken'. Zij heeft zich vooral toegelegd op het interpreteren van brede wetenschappelijke teksten, zoals kosmografieën, medische en geschiedkundige verhandelingen. 'Ik vind het mooi om te zien welke wetenschappelijke opvattingen in de middeleeuwse Arabische cultuur algemeen geaccepteerd raakten en in welke vorm dat gebeurde. Uit kosmografieën, beschrijvingen van de schepping en alles wat er is, blijkt een wereldbeeld en kun je zien hoe mensen redeneerden. Sappige wetenschappelijke feiten worden op een gemakkelijke manier gepresenteerd. Dat ging wel eens fout, net zoals dat nu soms ook wel gebeurt. De dertiende-eeuwer Zakariya al-Qazwini, bijvoorbeeld, beschrijft in zijn kosmologie de maansverduistering, maar hij heeft het niet helemaal begrepen. De astronomen van die tijd wisten wel hoe dat werkte, maar hij, of zijn tekenaar, heeft zich er iets te gemakkelijk van afgemaakt.'

Voor mijn dissertatie heb ik een negende-eeuwse Arabische vertaling van **Aristoteles' *De Partibus Animalium*** (*Over de delen der dieren*) bestudeerd, een onderdeel van zijn zoölogische werk. Nog steeds lees ik dit werk graag. Wat me hierin aanspreekt, is Aristoteles' wetenschappelijke manier van observeren. Hij verzamelde gegevens op een bijzondere wijze, namelijk door mensen die veel van iets wisten, zoals vissers en jagers, uit te horen. Daarin probeerde hij systeem aan te brengen. Maar hij rubriceerde niet alleen, hij heeft ook zelf prachtig onderzoek gedaan. Zo maakte hij elke dag een ei open om nauwkeurig te beschrijven in welk stadium het embryo verkeerde. Die wetenschappelijke attitude, de nauwkeurigheid van zijn waarnemingen en de verscheidenheid van dieren waarover hij observaties heeft genoteerd, vind ik verbazingwekkend. Als mijn kippen broeds zijn, sla ik Aristoteles erop na om te zien wanneer de kuikentjes uitkomen, en dat klopt op de minuut.

Aristoteles' zoölogische werk bestaat voornamelijk uit collegenotities. In de negende eeuw werd het in het Arabisch vertaald en later, in de dertiende eeuw, vanuit de oosterse traditie in het Latijn. Dit zal niet eenvoudig geweest zijn, want de vertalers moesten zelf het filosofische jargon nog creëren. In mijn onderzoek kijk ik naar de manier waarop dit werk van Aristoteles in de Arabisch-islamitische cultuur gerecipieerd is. Daaruit blijkt dat men vaak meer interesse had in anekdotische feitjes dan in de mooie wetenschap die Aristoteles bedrijft.

'ALS MIJN KIPPEN BROEDS ZIJN, SLA IK ARISTOTELES EROP NA OM TE ZIEN
WANNEER DE KUIKENTJES UITKOMEN, EN DAT KLOPT OP DE MINUUT.'

Naast mijn interesse voor zulke wetenschappelijke, breed opgezette werken heb ik altijd graag gedichten gelezen. In 1966, net afgestudeerd, verhuisde ik naar Caïro. Ik wilde er colleges volgen en mijn begrip van de Arabische cultuur vergroten. Het enige boek dat ik had meegenomen was de *Spiegel van de Nederlandse poëzie, 1900-1940* van **Victor E. van Vriesland**. Op momenten dat ik wilde ontsnappen aan het leven daar las ik gedichten, die me door de omstandigheden en mijn relatieve isolement heel diep raakten. Mijn gevoel voor poëzie is door dat boek ingescherpt, meer dan anders gebeurd zou zijn. Ik woonde in een armoedig studentenhuis en had een krankzinnige behoefte aan schoonheid: ik las Slauerhoff, Greshoff en Bloem. Het poëziegevoel dat ik daardoor heb ontwikkeld, speelt een grote rol in de manier waarop ik met Arabische literatuur omga.

Studenten die iets over Arabische poëzie willen leren, raad ik aan *De glanzende kiemcel* van **Simon Vestdijk** te lezen. Het is een bundel lezingen die hij gaf toen hij tijdens de Tweede Wereldoorlog als gijzelaar in Sint-Michiëlsgestel vastzat. De bezetter had een groep intellectuelen in een kleinseminarie geïnterneerd: een hoge concentratie van interessante, goed onderlegde mensen. Om elkaar bezig te houden, hielden ze lezingen over hun vakgebieden en politiek. Die van Vestdijk gingen over de technische kant van poëzie. Hij geeft je in dit boek een kijkje in de keuken van de dichter. Ter demonstratie maakt hij een gedicht van een hem ingevallen versregel: 'De herfst bouwt veel kerktorens bij' - doordat de blaadjes vallen, zie je meer kerktorens. Vestdijk begint bij die inval en bouwt daarop voort. Hij laat zien hoe je vanuit zo'n inval een gedicht opzet.

De glanzende kiemcel heb ik pas veel later leren kennen dan de *Spiegel van de poëzie*. Ik was toen al bezig met het vertalen van Arabische poëzie. Een collega vond dat je daarvoor 'technisch-poëtische' kennis moest hebben. Technische achtergronden remmen mij juist; als ik weet hoe het moet, kan ik geen gedicht meer vertalen. Maar ik vond het inspirerend om bij een dichter achter de schermen te kunnen kijken.

Het boek *The Eastern Key* heb ik van mijn promotor gekregen. Ik sleep het al mijn hele carrière met me

mee. Voorin heeft hij in zijn onbeholpen Arabische handschrift een opdracht geschreven. Ik vind het een schitterend boek, vooral deze uitgave. De autograaf, het oorspronkelijke handschrift, is bewaard gebleven en dit is een kopie ervan. Het is een spiritistische uitgave: in het voorwoord staat dat de geest van Abd al-Latif al-Baghdadi de bezorgers van de tekst opdroeg de autograaf te gaan zoeken in Oxford en de tekst in het Engels te vertalen. Ze konden geen Arabisch lezen, maar Abd al-Latif stuurde ook een vertaler, dus zo is het ze gelukt. Dit boek speelt een grote rol in het spiritistische gedachtegoed in Engeland.

Abd al-Latif leefde rond 1200 en is bekend geraakt door zijn medische geschriften. Maar zoals iedere arts destijds was hij tevens filosoof. In *The Eastern Key* beschrijft hij zijn observaties in de tijd dat hij in Egypte woonde. Hij kwam uit Bagdad, reisde heen en weer over de wereld, doceerde in Damascus en in Cairo en schreef over wat hij zag in Egypte: over de planten en dieren, de oudheden en monumenten van de farao's, maar bijvoorbeeld ook over schepen en eetgewoonten. Een prachtig voorbeeld is de uitgebreide behandeling van de broedmachine. Veel Egyptenaren, schrijft hij, wisten niet dat je eieren ook door de kip kunt laten uitbroeden. Eieren kwamen uit de broedmachine, een gebouwtje waarin lagen mest waren opgestapeld waarvan de broeiwarmte heel precies gereguleerd werd. Europese pelgrims die er met open mond naar keken, hebben er later ook over geschreven.

Abd al-Latif schrijft tevens heel indringend over de hongersnood in Egypte, inclusief het kannibalisme dat daarvan het gevolg was. De hongersnood met zijn vele doden stelde hem in staat botten en geraamten te onderzoeken. Als hij anatomieles gaf, nam hij zijn studenten mee naar een berg geraamten zodat ze deze aan de hand van Galenus' anatomische verhandelingen konden bestuderen. Galenus, de Griekse arts die bepalend was voor de islamitische geneeskunde in die tijd en de onze tot de negentiende eeuw, had beweerd dat de onderkaak uit twee delen bestond. *The Eastern Key* is beroemd geworden omdat Abd al-Latif hierin twijfelt aan de juistheid van Galenus' opvattingen. Hij had met zijn studenten een groot aantal onderkaken bestudeerd en zag helemaal geen reden voor die bewering. Uit eigen observaties concludeerde Abd al-Latif dus dat Galenus het mis had. Dat was een rebelse daad, om op zo'n fundamenteel punt een autoriteit tegen te spreken. In een van de 1001-Nachtverhalen komt overigens ook de opvatting voor dat de onderkaak uit één stuk bestond. Hoe dat gegeven in deze populaire context terecht kwam, is me nog niet duidelijk.

Verder heeft Abd al-Latif onder andere een boek over suikerziekte geschreven, filosofisch werk, een commentaar op Aristoteles' *Metafysica* en een autobiografie. Een postdoc bij ons, Peter Joosse, is bezig met een monografie over deze rebelse geleerde, die niet aanneemt wat anderen zeggen en graag zijn medegeleerden voor schut zet.

'IK VIND HET MOOI OM TE ZIEN WELKE WETENSCHAPPELIJKE OPVATTINGEN IN DE MIDDELEEUWSE ARABISCHE CULTUUR ALGEMEEN GEACCEPTEERD RAAKTEN EN IN WELKE VORM DAT GEBEURDE.'

Een voorbeeld van een boek dat vanuit een specifieke levensovertuiging is geschreven, zijn *De Verhandelingen van de Zuivere Broeders van Basra (Rasâ 'il Ikhwân as-Safâ')*, geschreven door een - althans officieel - anoniem gezelschap uit de sektarische hoek van de islam uit de tiende eeuw. Er is alleen een Duitse vertaling van te krijgen, maar een Engelse is in de maak. De Zuivere Broeders wilden alles wat op dat moment bekend was over de wereld aan iedereen uitleggen, zowel aan eenvoudige als aan onderlegde mensen. Daarom kozen ze soms voor de verhaalvorm, zoals in hun verhaal over het proces dat de dieren tegen de mensen voeren omdat die hen zo slecht behandelen. Ze gebruiken dat als kader om kritiek te leveren op het ethisch gedrag van de mens en om hem erop te wijzen dat zijn bevoorrechte positie in de schepping ook de verplichting van goed rentmeesterschap met zich meebrengt. Ik vind hun beschrijvingen inhoudelijk interessant, maar vooral de manier waarop ze dat doen, de vorm, fascineert me. Hun werk ademt een sfeer van serene rust. De Zuivere Broeders lijken te schrijven vanuit een absolute greep op de materie. Ze beginnen bij de inleidende wetenschappen, bestaande uit onder andere muziektheorie en wiskunde. Deel twee van het boek bevat wat wij de natuurwetenschappen zouden noemen. Zij gaan heel eclectisch te werk, maken gebruik van ideeën uit allerlei denksystemen. Pythagorese en neoplatonische opvattingen spelen daarbij een grote rol.

Een modern boek dat de botsing tussen de Arabische en de westerse cultuur beschrijft, is *In the Eye of the Sun* van **Ahdaf Soueif**. Zij beschrijft daarin hoe een hoogopgeleide vrouw probeert haar traditionele Egyptische natuur in te passen in de Britse cultuur. Toen Soueif onlangs in Leiden een lezing hield, bleek dat we bepaalde voorvallen tijdens de Junioorlog in 1967 op dezelfde plaats hebben beleefd. Zij beschreef wat ze had gezien op een bepaald kruispunt in Caïro, terwijl ik aan de andere kant van die kruising op de ambassade zat.

Het boek is deels autobiografisch. Het kan een toevalstreffer zijn, maar dit was het eerste boek waarbij ik het conflict waarin moderne Arabische intellectuelen verstrikt raken echt kon invoelen. Soueif snijdt die problematiek ook al aan in een eerder boek, *Aisha*. Ik vind het erg knap hoe zij een vrouw beschrijft die worstelt met haar moderne opvattingen en de manier waarop zij de traditionele Egyptische cultuur daartegenover stelt.

Ibn Khaldun vormt het hoogtepunt van de Arabische wetenschappen uit de veertiende eeuw, wanneer de grootste bloeitijd van de islamitische wetenschap al voorbij is. Zijn *Muqaddimah*, of 'Inleiding', legt de

grondslagen voor de geschiedwetenschappen. Khaldun probeerde te analyseren welke factoren de ontwikkeling van de maatschappij bepalen. Zijn methode was erg eigentijds: hij had bijvoorbeeld interesse voor bedoeïenpoëzie in dialect, iets waarvoor anderen hun neus ophaalden, en schreef over allerlei dingen die in andere werken marginale aandacht kregen, zoals schat graven en magie. Zijn inleiding begint met een biologische uitleg over de reden waarom het leven zich op verschillende plekken op aarde anders ontwikkelt vanwege het verschil in natuurlijke omstandigheden: waar het warm is, worden mensen zwart en in het noorden zijn de mensen traag. Later stelt hij de voorwaarden vast om een bloeiende stad te stichten; die moet bijvoorbeeld aan een rivier liggen. Hij heeft een cyclische kijk op de ontwikkeling van de geschiedenis. Die volgt direct uit de omstandigheden waaronder hijzelf leefde. Stedelijke beschavingen, stelt Ibn Khaldun, worden door nomaden omvergeworpen. Dat is een direct gevolg van de nomadencultuur. Die kent zulke precare levensomstandigheden dat je alleen kunt overleven wanneer het groepsbelang boven het eigenbelang gesteld wordt. De nomaden nemen de stad over, hun groepsband verzwakt omdat de levensomstandigheden gemakkelijker worden, waarna een nieuwe groep nomaden ontstaat die een aanval beraamt.

Juist dit type beschouwingen lees ik graag. Ik vind het zonde om je tot de engere delen van de literatuur te beperken. Ik lees ook graag detectives waaraan gedegen onderzoek is voorafgegaan, waaruit je bijvoorbeeld dingen leert over glasblazen, vuurtorenwachters, wat dan ook. Dat is mede een reden waarom *The Shipping News* van **Annie Proulx** een van mijn favoriete boeken is. Een prachtig boek voor iemand die zo van de zee houdt als ik. Al haar karakters worden beschreven in termen van hun relatie tot de zee. Ook bewonder ik Proulx' strakke schrijfstijl, waarbij de woorden tot het uiterste zijn weggesnoeid; je ziet haar bezig met het scheermes. En dan volgt er plotseling een uitweiding over knopen, of over het hoe en waarom van het plimsollmerk op schepen. Ik vind dat prachtig. Vergeleken met de stijl van de Zuivere Broeders is de hare veel compacter. Die gebruikten soms zestien woorden voor hetzelfde begrip. Maar wat die boeken gemeen hebben, is dat het aspect van informatie wordt vermengd met het literaire verhaal.

Prof. dr. Remke Kruk is hoogleraar Arabische taal en cultuur aan de Universiteit Leiden. Zij doceert er klassieke Arabische literatuur, islamitische filosofie en wetenschap, en moderne Arabische religieuze teksten. Dit jaar verscheen van haar hand een vertaling uit het Arabisch: *Averroes. Geloof en rede in de islam* (Uitgeverij Klement).

De keuze van:

De Generatione Animalium (Generation of Animals)

door **Aristoteles**

A.L. Peck (red. en vert.).

Cambridge, Mass.: Harvard University Press/Londen: Heinemann 1963., € 27,00

De glanzende kiemcel

door **Simon Vestdijk**

Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar 1991. (Oorspr. uitgave 1950)

De Partibus Animalium (Parts of Animals)

door **Aristoteles**

A.L. Peck en E.S. Forster (red. en vert.).

Cambridge, Mass.: Harvard University Press/ Londen: Heinemann 1968., € 27,00

Historia Animalium

door **Aristoteles**

Dl. I en II: A.L. Peck (red. en vert.).

Dl. III: D.M. Balme en A. Gotthelf (red. en vert.).

Cambridge, Mass.: Harvard University Press/Londen: Heinemann 1965-1991., € 27,00

In the Eye of the Sun

door **Ahdaf Soueif**

Londen: Bloomsbury 1999. (Oorspr. uitgave 1992), € 15,99

Kitab al-ifadah wa'l-i'tibar (The Eastern Key)

door **Abd al-Latif al**

Kamal Hafuth Zand, John A. Videan en Ivy E. Videan (vert.).

Londen: Allen & Unwin 1965.

Rasâ 'il Ikhwân as-Safâ' wa-khillân al-wafâ'

door **Ikhwân as-Safâ'**

Beiroet: Dar Sader z.d. (4 dln.)

Spiegel van de Nederlandse poëzie door alle eeuwen, 1900-1940

door **Victor E. van Vriesland**

Amsterdam: Meulenhoff 1953.

The Muqaddimah. An Introduction to History
door **Ibn Khaldun**
N.J. Dawood (red.) en Franz Rosenthal (vert.).
Princeton: Bollingen 2004., € 42,40

The Shipping News
door **E. Annie Proulx**
New York: Simon & Schuster 1993., € 12,95